

ԳՈՅԾ ՊԱՆԱՊԱՆՆԵՐԸ

(Les gardiens de la flamme)

Քաղաքակիրք աշխարհի մեծ դեմք մը՝ H. Carton de Wiart, նախկին Նախագահ Պելձիքայի խորհրդարանին, ներկայիս եռյն ազգին Պետական Նախարար և միանգամայն Ներկայացուցիչ Ազգաց Ժողովին մօտ, վերադարձ խորհրդատու տնտեսական տակ յօդուած մը հրատարակած է Պրիշքսէի «Le Soir» թերթին մէջ (9-10-80), տպատուտքեանը տակ այցելութեան՝ զոր այս ամսուն ըրաւ Ս. Ղազարոս։

Հեղինակին փաստաւոր տնտեսներէն աւելի մեզի քանկագին է իր անկեղծ և խորին հասարակութիւնը, որուն համար չէ զլացած խօսանք ոչ գործօն ապացոյցներ տալ։ Ինք մեծ ծագոյն և եռանդուն պաշտպաններէն մին հղած է Հայկական դատին՝ աշակից հայասէր Նանսէնի՝ որուն մահը մեծապէս տխրեցուցած է զինք յատկապէս անոր համար որ անոր մէջ

կը կորսնցրներ աշխարհի հայանպաստ իր մեծ աստիճանը որուն ուղիւն է երկայն ատենէ ի վեր։

Յօդուածին մէջ, որուն ամբողջական քաղաքականութիւնը կը ներկայացնենք հոս, պիտի տեսնուի անկեղծ շնորհ և կարեկից քաբախը իր վշտացած սրտին՝ մեր յոռախաբութիւններուն ի տես, ինչպէս արդար մեղադրութիւնը անոնց որ Ազգերոս քախտին և ձախտագրին դատաւոր կանգնած՝ անտեսեցին Հայութիւնը երախտաւոր։

Բայց մեծ է հաստատել այս մեր ազնիւ և սիրելի քաղաքական, հաստատել որ իր մէջ անելի կը հաստատուի նկատումովը կենսունակ և քաղք ձիրքերով մեր Յեղին՝ որուն յարաբերութիւնը կ'ընդհանարէ Ս. Ղազարի մօտ վերակենդանի աշխարհովը Ս. Մարկոսին։

ԽՄԲ.

Հայ ազգը մեծ պատերազմի վաղորդայնին մեծ յուսով մը ցնցուեցաւ։ Կարծեց թէ ինքն ալ վերջապէս պիտի վերականգնուանար այն անկախութեան զոր հազար տարիներէ ի վեր կ'երազէր իր բանաստեղծութիւններով և ժողովրդական երգերով։ Եւ ինչո՞ւ չէ։ — Համաճայեալ կանները միթէ չէ՞ին հրատարակած թէ պիտի ճգնէին հարստահարեալ ժողովուրդներու ազատութեան համար։ Անոնց միացաւ Ուիլսոն Նախագահը որ կարծեալ աշխարհիս ճակատագրին իրաւաբարն էր, իբրեւ վերջ մը կ'արձակէր անոնց իրենց գիրքնց կատարելու իրաւունքը։ Ամենուրեք հին

ազգութիւնները կը վերակազմուէին։ Եւրոպա կը տեսնէր անցեալէն վերընձիւղիւ Տէրութեանց որոնց անունը գրեթէ մոռցեր էր։ Լեհաստան, Պոնտիա, Լիթուանիա, Էսթոնիա, Լեթոնիա, Ֆինլանտիա, Աւստրիա... Միթէ Հայաստան ալ չունէր իր պատմութիւնը, իր լեզուն, իր աւանդութիւնները, իր շահերը։ Իսլամական ժողովուրդներու մէջ պաշարուած՝ միթէ չէ՞ր ներկայացնէր հին և փայլուն ցեղ մը, որուն աւելը հակառակ դարաւոր հալածանքներու՝ չէր ցամաքած և չէր դադարած բնաւ եռալէ... Օղէլ Գրիգորէի ներանցեցներուն և քէ տ'Օրսէի նախասնանկներուն

մէջ տեսանք նշանաւոր Հայեր՝ զորս իրենց հայրենակիցները մեծ ծախքերով պատուելաճող կամ զրկած էին պաշտպանելու իրենց իր-
 անքը լիազօրօններու առջեւ, որ երկրագնտին քաղաքական նոր դէմք մը տալու պաշտօն ունէին։ Էրզրումի, Տրապիզոնի, Երեւանի վիլայէթները կը խնդրէին ձեռքազատուիլ թուրքերէն և Սեւ ծովու ափունքին կազմել առանձին Պետութիւն մը ազգային իշխանի մը ներքեւ իրենց ընտրած զուգը այն Պօղոս Նուպարն էր, բարձր իմացականութեամբ, մեծ փորձառութեամբ մէկը, և որու ընտանիքը կապուած էր հետաւոր իրենց պատմութեան հետ։ Սմանք կը մեծարէին ամերիկեան «մանտա» մը։ Բայց «Big Four»-ները աւելի ստիպողական հոգի ունէին և Վերսալի ու շրջակայից դաշնագրերը ուրիշ ժամանակներու զգեցին Հայաստանի խնդրին լուծումը...

Աւելի բախտաւոր, կամ լաւագոյն en Cour սրտնակամութիւնը ստացաւ ի նըպաստ՝ պաղեստինեան Պետութեան մը կազմութիւնը, որուն վիճակը՝ հակասական զուշակութիւններու ֆայտը նիւթ՝ իր պաշտպաններուն բաւական տագնապ պատճառելէ դադրած չէ... Բայց այն պահուն որ Հրեաները բոյն մը կը զբաւենին, Հայերը՝ ամէնքն լքուած, կը տեսնէին անգամ մ'ալ հաւաւոր յորձանքներուն մէջ, որ 1919էն մինչև 1922 յուզեցին փոքր Ասիան, ղաթախութեան, կոտորածի և աւերածի բախիւնը իրենց դէմ։ Շատեր փախուստով միայն ազատեցան կոտորուելէ։ Յորուած աշխարհիս ամէն կողմ, իրենց թշուառութիւնը մեղադրանքի մը նման կը պատէր կը պաշարէր այն ամէնքը որ արդարութեան կամ զոնէ զըթութեան զգացում ունէին...

Ազգերու Բնկերութիւնը որոշեց անոնց մով զբաղիլ։ Որոշեց յանձնախումբ մը, համայնեց քննութիւն մը և շատ գեղեցիկ ծրագրիներ վճռեց։ Նսանէն խուզարկուն, որ արդէն նշանաւոր եղած էր իր եռանդով ուսու և յոյն փախստականներու օգնելուն, պաշտօնն առաւ ասոնց ալ նպաստելուն։ Եր տեսնեմ տակաւին զինքը, ըս-

կանտինաւան այդ բարի հսկան 1929ի Համաժողովի բեմին վրայ, դէմքը արդէն նիհարեցած հիւանդութեան հետեւանքով որ շուտով զինքը պիտի ընկնէր։ Խոր դառնութեամբ էր որ մեզ խոստովանեցաւ իր անկարողութիւնը առատաձեռնութիւնը իրեն երկար յուսացուցած էր։ Եւ կը համարեմ թէ իր «արտունջը» այս ժողովուրդին համար զոր ուզած էր մահունէն փրկել, վերջին հասարակական գործը եղաւ բեւեռի այս խուզարկուն։

* * *

Սակայն այս ժողովուրդը դեռ կ'ապրի։ Զուգեր մեռնիլ։ Անշուշտ հոգի մը ունի լաւ զօրուած մարմնոյն՝ դիմադրելու համար այսպէս յանձնուս իր բոլոր տառապանքներուն... Իր ցեղը կը տոկայ ինքզինքը պահպանելու տաժանօրէն, հոն վարը, հայրենի լեռներուն մէջ, թուրք տիրապետութեան մը ներքեւ որ զինքը կը ջանայ խեղդել։ Բայց Հայերուն մեծամասնութիւնը — շուրջ երկու միլիոն, կ'ըսեն — ցրուած է արտասահման։ Պարսկաստանի մէջ, ի Ռուսիա, Պալեստինայի մէջ, Եւրոպայի մեր բոլոր հին աշխարհներու և Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներուն մէջ։ Ամէն տեղ թէ մը կայ, պահպանելով իրենց մէջ քրիստոնեայ կրօնքի և աւանդութեանց կապը, այլ մանաւանդ լեզուի խորհրդաւոր և հզօր հաղորդակցութիւնը։ Հին և աղետական լեզու, խորհուրդներով և սկզբունքներով զգուշ, և որ կ'աւանդէ հայ մանուկներուն, ուր որ ծնած են, ուր որ ապրին հին սուրբերու և դիւցազններու դասը և կամքը զայն պահպանելու ի հեճուկս ամէն բանի...

Դեռ նոր զգացի բառաորտ այդ հայ հոգիին բարախիւնը... Վենետիկի մեծ լճակին հարաւակողմը կորսուած պզտիկ կղզիի մը մէջ, ծովային պողոտայի մը վրայ ուր կը սահին ձկնորսի նաւակներ կարմիր առագաստով, Գիտնէիս և Ադրիական ծովը երթալու համար։ Այդ կըղզիակին անունն է Ս. Ղազար, և վանքի

ջէնքերը երկարուած պարտէզներով և պատըշգամներով որ անոր ամրողը ընդարձակութիւնը կը բռնեն, հին բորոտանոցի մը տեղը զբաւած են, Հոն է որ Հասարակապետութեան Դուրսը 1717ին ընդունեցաւ ուղղափառ հայ կրօնաւորներու փոքր միաբանութիւն մը, զոր երանաշնորհ Մխիթար հաստատած էր նախ ի Մորէա, ներշնչուելով սուրբ Բենեդիկտոսի կանոնէն, և որ ստիպուած էր Յունաստանէն փախչելու թուրքի՝ աւանդական թշնամիին՝ ապառնալիքին ներքեւ։ Սրտայայտ բան, այս միաբանութիւնը շաբունակ յաջողութիւն գտաւ։ Ս. Ղազարու մէջ վանքին կից ունի ընծայարան մը, և վենետիկի մէջ իսկ վարժարան մը, ուր հայ պատանեկութիւնը կը կրթուի իր հատուցով և իւր լեզուով։

Վանքը և կղերանոցը զոր աշխարհէն կ'անջատէ ծովը «amarissimo»ն, ունին բաց ի գեղեցիկ մատուռէն՝ ներքին քառանկիւն մը ուր բարձրուղէջ կը կանգնի հին եղեւին մը զոր կը զուարթացնեն եղեսպազներ (sauges) և զափնեվարդեր, հովանոցներ փափուկ կերպով զրուագուած կամարներով և ձեղուններով։ Ամէն տեղ կը ներկայանան հեռաւոր Հայաստանի յիշատակներ, մարմարիոններ և արձանազրութիւններ, կրօնական պատկերներ, աւրդնեգործներ, հին քարտէսներ և մանաւանդ զբաղարան մը երեսուն հազար հատորներով ճոխացած։ Կորուսեալ Արեւելքի ցոլացումը, որ կ'ողբերէ աչքերը և շեշտը այս միայնակեացներուն միանգամայն քաղցրարարող և լուրջ, իրենց յատուկ սրտագրաւ բան մը կու տայ։ Պարզունակ մեծանմութիւնը ունին անոնք ազնուական ցեղի մը «պահպանիչ»ները բլլալ-

նուն և օգնելուն անոր ցրուած զաւակներուն միութեան։

Հայերէն լեզուով է որ կ'երգեն անոնք ժամասացութիւնը իսկ քահանաները կ'երթան իւր ժողովրդապետ ծառայելու աշխարհիս ամէն կողմը ցանուած զաղթականութիւններու մօտ։ Ամսաթերթերը և զրքերը որոնց թէ զրոյզ և տպագրողն են — կը վերջանար այսօր, իրենց տպարանին մէջ, 1931ի օրացոյցը և տօնացոյցը, — պիտի երթան Լոնտրայէ Տփղիս, Գահիրէէ Շիրակոյ, շնչելու ծերերու և երիտասարդներու սրտերուն մէջ միեւնոյն ոգին ցեղին, միեւնոյն սարսուռը նախ նեաց բանաստեղծութեան և աւանդութիւններուն։

Այսպէս ահա, այս կղզեկին մէջ քիչ շատ անձանօթ (որովհետեւ Լիտոյէ հեռու է, և «Beadeker»ը անոր հազիւ երեք տող կը նուիրէ) հաւատքը քանի մը անձերու գրեթէ զուրկ միջոցներէ՝ կը պահպանէ սուրբ բոց մը — և կ'ապացուցանէ որ, նոյն իսկ մեր բանաստեղծութենէ զուրկ ժամանակներու մէջ, սէլը աւելի զօրաւոր կը մնայ քան մահը...

Ինչ պիտի բլլան այս դժբախտ ցեղին յոյսերը այնքան ստէպ խաբուած... Ինչու համար ոմանց երբեմն գալթակական բախտաւորութիւնը և ուրիշներու յաւիտեանական յուսախաբութիւնը... Գեղեցիկ նիւթ իմաստասիրելու, մինչ մեր նաակը կը հեռանայ Ս. Ղազարէն, իսկ ծիրանեզարդ երկնքի մը վրայ կը կտրատէ իր հռակաւոր ստուերական ծրագիրը, որուն կ'իշխէ իր կործանած և վերաշինուած զանգաւաւատունը։

Jf. Carton de Wiart

գրելու է ի «Le Soir» թերթէն, 9 օգոստ. 1980